

1917

АЛДР ОКТЯБРЬ

1957

Дөчн джилн эргид

Р е в о л ю ц и н э г л с а л д с

Уумата 1918 джил. Туула сани шини. Аадриң балгьсна теңгьри атисн байдла, китни улм тачкнад, уульцид гарси кууна халх, хамр казад баана.

Газдин онгьаринь болхла эн орчлиг урдк кевтан. Онгьрсн цагин буднд буркдсн, кезаньк кесг аймштга тууджин герч болгсн Аадриңа цагьан чолун шива; «снамаг бондан орулдг даасн уга юм» — гисн баадл гарад, Иджлин зун энг деер маньсигьад, кошад зогсджана.

Орс шаджин омг тетгдк, эрлг-шулсмин болн бурхни зокалин бмнэс, баячудин йосни бмнэс сьрдж босгч хортдин суринь лархар седдж, Аадриңа тави салата чондж, алтн кирсарн нарна тольд артна.

Аюлта цагин селгэг уксгидж кьрүрүлдж, уумсн олна седкди шулуи төвкнүлхэр шамдсн баадла чонджин бички хоньхе джиньгр-джиньгр гилдэд, китнид агчсн агьарт дунь цальгрлдв. Цег-цетгнь ик хоньхин дун, сүзган сүүр батлдж, ики холд күнькниш.

Сунд утсн ик-цагьан аю болсн Иджлин көк мьсн зо деегүр «Харул-гер», «Хальмг базр» халагьад хару-ору хойр соль-вадд гүүсн мьри цанмуд үзгдн. Хорн китнид көбгдэд, амарн кингьин авад адгьсн — цагьан мьоньгн сахлта, буурл цохта, йовгьн залус, герд мишг уурсн, мишг сүүвдсн бьдгдн-бьдгдн гилдэд, хаяхя улан хамран, халхан умгад, цасна джим хаалгьар, гьлин хойр дам хоорнд шоргьлжн кевта хара-тасрад цовад баахьана.

Хоньхин лу соньсад эмгн адгьдк гурв дамидк кирслв. Барун гартан бардж йовсн шилвүрэн ишарнь сүүдк доран шургулчкад, паарс бурьста зузан хаваста беелэг зун сүүдан хавчулчкад, бьги уурта халайар чонджур шилтж, чаньтсн бавгьр сахлан кирсгь, утар татдж бас гурв мьргь.

Болв, эн цугьар газдин баадл.

Хойрхн-гурвхн сарин дунд Араса догдлдж одв. Хулгьн сарин хорн тавнд Питр — хотл балгьснд болсн революц олиямтна ухан-седклиг унгаргьн соньглад, күмини зүркиг сүүрпэсн көдлгдк орксн баана.

Алдр социалистическ революцин долгьан хуучн Арасаг буркэд цокад, бдр ирв-сб ирв балгьсн, селан болгьнд революционн бослгн болад, күчкөйсч улс Советин йос токтадж йовхиг эс соньсдках, эс үздяха күн уга.

Күн болгьн зүркидан зьв дьнгьта.

Яяхмб?.. Маньгьдур юн болх?.. Кенинь дахди?.. гисн кесг олн зүсн ухан авр-авр

гилдэд, кесгинь чеедж уутрулна. Тер ухагьан зуг бьгн эмгн хойр хоорндан хулхгьар куундхас биш, хотн-хошадан мелүлдж болшго. Болв, түүнас талдан — эн долгьан бьрдэд ирхн-али гиджэх, эн революцин күллд насн-джилан барсн, күн-күүг мухлалдгиг уурулхин төлә улан аман ар-вль уга ноолддж йовх улс бас олн.

Кутумин белчрт ирад зогссн цанмулас буусн олн-зүсн улс дундас йилгьрад, Харул-герин салгин көдлмшчир хальмг, маньгьд семру улс нег баг болад гарв.

Эдн партин даалгьвр күца-хэр йовдк йовх салгин революционн көдлмшчирин элчир. Хорн тавн джилн эргид загьсна салгт көдлсн Бадашов Саньгьд-Гаргь эдн дунд йовна. Энд асхн болх нуувчин хуртг эрк-биш орх йоста улс. Болв, хаалгь бьдгдэд. Мьртэ хазгуд уульциг цевлад авчкад, балгьснур кү тавдяхш.

— Зогс, хамаран одж йовнач?.. гидж хаякьрис хазг?

— Хальмг палат ордж йовнавди.

— Ямаран кергар?

— Нар гаргьх улс илгьтхэ гидж заньг ирад.

— Тундутов нойнд хальмг нар үзүлхэр белддж баадгьд — гидж урдаснь бел кедж орксн хару огу, тундан немп кедж сүүдан йовсн саратовск гарма бьрдж үзүлв.

— Не, йовтн, — тинм болхла — гидж хазг дунь номгьр.

Тер асхн — туула сарин арвин негн асхн. Нуувчин хурт. Пулеметин лентар хойр кирслдк далвалчсн, бусан эргүлад дүүджсн гранатста, модн хундгта маузер-пистулмудан унджулсн улан гвардейцир — орс, маньгьд, хальмг бьдг олн-келн амтна күч-көлсчирин элчир маньгьдур болх сүлбаард белддж орксн баана. Аадриңа революционн пролетармудин көтлгч Аристов гидг күн: алдр Лениңа партин загагьар маньгьдур брүн, зурьган цасла нег дуугьар дэврдж босджанавди, Октябрськ революц менд «болтха, Ленин менд болтха! Цуг йосиг Советин гарт бьгхмн, омгсн Улан гьрдир уралан дэврэд од! — гидж дуудв.

Харалин даджгт бьсгсн

Хамг харчуд босцхати! Гидж дуулсн «Интернационал» уг болгьнинь тодлдж уктлан мартшогьар зүркидан барг кедж соньсцхав. Нуувчин баадлар байсан мартсн баадлгьгар дун улм чаньгьдэд... «хаярлг уга дайнд белн бидн» гисн үгмүд зүркид ивтрдж хадгьд. «Эн асхн кеза чигн зүркиас гаршго» — гидж ре-

волюцин көгшн салдс Бадашов Саньгьд-Гаргь келнэ.

Маньгьдуртнь — туула сарин арвин хойрт, китни уулин брүн ара тумтад цайджадт дэврси, улан гвардин-харалин даджгт бьсгсн хамг харчудас бьрдсн пролетарск полксин баатр революционн — «Ура» олна джиргьлин бр цайджахиг орчлигьд зардсн Октябриң күч бьрджулла.

Тер 1918 джил Аадриңа болсн революцин баатр салдсмудин негнь болдж Бадашов Саньгьд-Гаргь йовсми.

БАДАШЕВ Сангаджи-Гарь.

Дан төгсч цацу улан партизан — коммунист Бадашов Хальмг таньгьчин хотдар Советин йос токталди. Күн-көлсчирин төлә ноолддж Советин йосн токтхдн, батрхдн баасн чидлан бьч, үнн седкларн цеврлгд йовсн төладнь Саньгьд-Гаргь оли-амтн күндлдж, иткдк, кесг саадж сельсевичин болн райсоветин ахлач суньгьдк, таньгьчин ЦИК-н член, Цуг Союзин загьсна халхин көдлчирин профсоюзин ЦК-н член болгьдк суньгьдк йовсн мьн. Дотадни дан көтрэд, мана орн-нутт төвкнүн хаалгьдан орад, даана аюлд нурсн олна эдлахугьан босгьх цаг ирхлэ, эн төрт харшл седклтэ кесг оли-буру седклтэ, мана социализмин хаалгьд харшта хортд учрв. Зер-зевар социалистическ революциг дардж эс чадсн хортд, социализмин тосхлтд сад болхар, дорагьур, эс медгьар хорта көдлмшан кецхав. Тер саамд Саньгьд-Гаргь селькорр болад, хурц болд үзгьри тер хортдла ноолдв. Хаджгьр гаргьсн, хар ухата көдлмш кесн, олна мьонг идсн, хуурмг гаргьсн, хулха кесн хамгиг Саньгьд-Гаргь аврлгт угагьар базринь бардж бичг билэ. «Правда», «Известия», «Крестьянская газета», «Таньгьчин заньг», «Улан хальмг» — эн хамг газетмүд бичад йовсн миньгь гар статьяс болн темдгүдиг күүкдн цуглулад, шидад, хадгьлад йовсн баана. Терүгинь ода авад умшхла, селькорр Бадашовин

кесн көдлмшн революционн чинрь нег-үлү тодрха үзгднэ.

Буру йовад гаргьад, селькоррин мергн «сумила» харгьсн хортд Саньгьд-Гаргь аргьта болхла нег бдр чигн амд баалгьшго сана зүүдк йовсн болхми. Улгүринь келхд, Хальмг-Базра нутгин эркшлтэ ахлач Казмиров И. гидг күн бьран, бас бийларн адл хордсн улсар нькд авад, селькорр Саньгьд-Гаргь хулд-ховар урбахар чигн седлэ, болв, ВКП(б)-н ЦК-н илчар Саньгьд-Гаргь унан үзүлад гарсн болдг.

Эвранны ут-насан, олн джил революционн көдлмшн ламштан Бадашов С-Г. орн-нуттан, оли-амтндан, төрскн Коммунистическ партидан үнн седклан бьч цеврлсн дееран, эвранны орк-бүлэн, ур-салдан орн-нуттан йоста дурта сурьгьмд бьч бьсв. Дунь — Турва Бадашов — улан партизан 1918 джилэс авн партин член билэ. Көвүн Ара орн-нуттан баатр кевар харсдж йовад үкв.

Эн джил Саньгьд-Гаргь далин наам орджана. Тер 78 наснасн Саньгьд-Гаргь 67 джилн эргид тасрхан уга көдлдж йовна. Джирн долан джил!.. келхд амр!.. Түүнас 27 джилднь Волков гидг байна загьсна салгт көдлсми.. Наадк 40 джилн туршарт Коммунистическ партин эерглад, коммунизмин тосхлтд шумньга кевар ноолдсми. Дөчн джилн эргид алдр Лениңа цугиг диллчг Улан тугин дор ноолдн — гидг — тоолдж болшго ик кишг, тоомсрта элдв баха!

Эн советин йосна баатр, со-

циалистическ революцин салдс Саньгьд-Гаргь далин наам орджана гихлэ, мел бьдгтэн тулсн бьгн болх гидж бича сантн. Тер дали долан насн гиснни зуг цааснд бичатэ баах юми. Саньгьд-Гаргь бийнь болхла — ода бийнь салдс авцан аллад уга: тамн тахтш, арк уухш. Хувцнь оньдин цевр, госьн дангьин арчата-гилвксн, уснь самлата, цев-гисн, бор-төбрг залу, хавтхдан гаран дүрсн, Элстин уульцид харгьхла тер гидж сантн. Болв, кееднь аллад, келидан джилвтэд келдяха үг биш.

Мана баатр салдс кесн көдлмштан ода бийнь бучмд залуд хазаран мьлтүлэд оркш уга. Улгүринь келхд, 1956 джил Алма-Ата балгьснд, ВАСХНИЛ-д көдлгд улсин хурт деер, джилэ көдлмшн тооцагьан келж оркад, шундж көдлсн, нүүрт йовчг улсин мьр-кэснд Бадашов Саньгьд-Гаргь нерн түрүн болдж дуудгдла. Тер хурт институтин директор Петров гидг күн Бадашов Саньгьд-Гаргь гаринь атхад сегсрад. «Лениңа гвардин салдс ода-чигн көган күүнд бьчяхш!.. Уурмүд, үлгүр автн!» — гидж бахта халт бьрлэ.

Лениңа алдр Коммунистическ партин член-гич берк чинртэ нериг арүн цеврар дөчн джилн туршарт хадгьдк, күми-амтн амулньгин төлә, коммунизмин тосхлтд нас-бийн барсн революцин эгл салдс Бадашов Саньгьд-Гаргь седкл-төвкнүн, серл-саата кесг олн джилэ джиргьл мьрдий!

КОЛАН Сандж.